

УРАЛОВА Ю. П.,
старший викладач кафедри
цивільного права і процесу
(Донецький національний
університет)

УДК 346:347/.76

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Розглядаються питання правової природи посередницької діяльності у сфері страхування, виділяються ознаки посередницької діяльності у страхуванні, розкриваються види посередницької діяльності у страхуванні, визначаються умови та вимоги щодо здійснення посередницької діяльності у страхуванні.

Ключові слова: посередницька діяльність у страхуванні, брокерська діяльність, агентська діяльність у страхуванні, представництво, страхові посередники, страхові агенти, страхові брокери, перестрахові брокери.

Рассматриваются вопросы правовой природы посреднической деятельности в сфере страхования, выделяются признаки посреднической деятельности в страховании, раскрываются виды посреднической деятельности в страховании, определяются условия и требования посреднической деятельности в страховании.

Ключевые слова: посредническая деятельность в страховании, брокерская деятельность, агентская деятельность в страховании, представительство, страховые посредники, страховые агенты, страховые брокеры, перестраховые брокеры.

The questions of the legal nature of mediation in insurance are highlighted signs of mediation in insurance, reveal types of mediation in insurance are determined by the terms and conditions for mediation in insurance.

Key words: agency work in insurance, brokerage, agency activity in the insurance office, representation, insurance agents, insurance brokers, reinsurance brokers.

Вступ. У сучасній економіці України та світу страхування набуває великого значення, так як забезпечує інвестування вільних коштів страхових фондів в економіку країни та світу в цілому, а також бере участь у формуванні валового національного продукту, що дає можливість збільшити дохідну частину бюджету України, виступає надійною гарантією відновлення порушених майнових прав та інтересів. Так, частка чистих страхових премій, зібраних страховиками України в 2012 р. у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) становила 1,7 %, тоді як у розвинутих країнах Європейського Союзу й світу ця частка – 16–22 % [1]. Світові інтеграційні процеси та глобалізація у сфері страхування дають можливість виникненню в Україні нових видів посередницької діяльності, формуванню світових умов і вимог для здійснення посередницької діяльності у страхуванні, створенню нормативно-правової бази, що відповідатиме європейському законодавству і сприятиме розвитку посередницької діяльності у сферах страхування і перестраховування в Україні.

Як показує світовий досвід, наявність страхових посередників – необхідна вимога для

нормального й належного функціонування страхового ринку. Тому що саме посередницька діяльність у сфері страхування є умовою для збільшення кількості укладених договорів страхування, підвищення капіталізації та конкурентоспроможності страховиків, забезпечення надійності і фінансової стійкості страховиків. Нині відбувається посилення ролі посередницької діяльності у сфері страхування в світі, про це свідчить те, що в 2005 р. 50 % договорів страхування були укладені за допомогою посередників, тоді як на сьогоднішній день ця частка збільшилася до 60 % [2]. В Україні, навпаки, діяльність страхових посередників зростається, а їх кількість зменшується. Так, на 01.01.2013 р. у порівнянні з 2008 р. кількість страхових посередників зменшилась на 20 %, а частка укладених договорів страхування за допомогою страхових посередників в Україні становить приблизно 5 % [1].

Постановка завдання. Мета статті – дослідження юридичної природи і визначення поняття посередницької діяльності у сфері страхування, конкретизація видів посередницької діяльності у сфері страхування.

Питанням дослідження посередницької діяльності у сфері страхування нині приділяється недостатньо уваги. Окремі питання розглядалися такими вченими, як О. М. Вінник [3], М. Ф. Галагуза [4], Н. Б. Пацурія [5], В. В. Резнікова [6] та ін. Але деякі питання правого регулювання посередницької діяльності у страхуванні залишаються невирішеними і потребують подальшого дослідження.

Результати дослідження. Легального визначення посередницької діяльності у сфері господарювання законодавство не містить, але в науковій літературі деякі автори виділяють ознаки посередницької діяльності.

Так, А. В. Єгоров пропонує такі ознаки посередництва: 1) здійснення діяльності на основі зобов'язального правовідношення між двома сторонами, посередником та зацікавленою особою; 2) виступ посередника в інтересах та за рахунок іншої сторони (зацікавленої сторони); універсальний характер посередництва, можливість його застосування як у комерційному обороті, так і в некомерційному; 4) можливість діяльності лише на стадії укладання, зміни або припинення виключно дво- або багатосторонньої угоди (договору); 5) самостійність посередника під час виконання своїх функцій [7]. Є такі ознаки посередництва, на думку В. А. Васильєвої: посередник може виступати в обороті від власного імені або від імені клієнта, за власний рахунок або за рахунок клієнта; презюмується оплатність послуг посередника; посередництво має не фідучіарний, а довірчий характер; посередництво можливо тільки на етапі підготовки й укладання правочину, а не на стадії його виконання; можливість його здійснення на основі зобов'язального правовідношення між двома сторонами [8]. В. В. Резнікова виділяє 2 групи ознак посередництва як господарсько-правової категорії: загальні та спеціальні. До загальних авторка зараховує такі: 1) посередництво у сфері господарювання є підприємницькою діяльністю, що здійснюється юридичними та фізичними особами – суб'єктами підприємництва; 2) посередництво – це самостійна підприємницька діяльність; 3) посередництво є основним або виключним різновидом господарської діяльності суб'єкта підприємництва; 4) посередницьку діяльність здійснює суб'єкт господарювання на власний ризик; 5) посередництво є господарською діяльністю, спрямованою на надання посередницьких послуг; 6) має своїм наслідком досягнення певного економічного результату; 7) метою здійснення є отримання доходу. До спеціальних ознак посередництва В. В. Резнікова зараховує такі: 1) підприємницька діяльність, предметом якої є надання посередником посередницької послуги іншій особі; 2) завжди діяльність за рахунок клієнта; 3) підприємницька діяльність у «чужому» інтересі; 4) діяльність від власного імені; 5) юридичною підставою посередництва є посередницький договір [6, С. 53–67].

Водночас законодавство містить визначення посередницької діяльності у страхуванні,

що здійснюється окремими видами страхових посередників, такими як страховий брокер та страховий агент. Так, ст. 15 Закону «Про страхування» визначає посередницьку діяльність страхових та перестрахових брокерів у страхуванні та перестрахованні, як таку, що здійснюється як винятковий вид діяльності й може включати консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу, пов'язану з підготовкою, укладанням та виконанням (супроводом) договорів страхування (перестраховання), в тому числі щодо врегулювання збитків у частині отримання та перерахування страхових платежів, страхових виплат та страхових відшкодувань за угодою згідно зі страхувальником або перестраховальником, інші посередницькі послуги у страхуванні та перестрахованні за переліком, установленим уповноваженим органом [9].

Відповідно до Постанови КМ України від 18.12.1996 р. № 1523 «Про порядок провадження діяльності» агентська діяльність – діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, уповноважених діяти від імені та на підставі доручення одного або більше страховиків, щодо рекламування, консультування, пропонування страхувальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладанням та виконанням договорів страхування (підготовка і укладення договорів страхування, виконання робіт з обслуговування договорів), у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, а також здійснення цих виплат [10].

Закон «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає посередницьку діяльність на ринках фінансових послуг як діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб – підприємців, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг [11].

У юридичній літературі правники також пропонують декілька визначень посередницької діяльності у сфері страхування. Так, на думку Н. Б. Пацурії, посередницька діяльність на страховому ринку є різновидом страхової діяльності, а остання, у свою чергу, це врегульована нормами права господарська діяльність страхової організації, як правило, для отримання прибутку, яка здійснюється на підставі обов'язкової реєстрації, проведеної уповноваженим державним органом з питань нагляду за страховою діяльністю (для страхових (перестрахових) брокерів) або без такої (для страхових агентів) [5, С. 378].

Посередницька діяльність у страхуванні, зазначає М. Ф. Галагуза, – це вся багатоманітність форм участі на всіх стадіях фінансово-економічних відносин між страховиком та страхувальником різноманітних посередників – фізичних та юридичних осіб – підприємців, які діють у межах своїх повноважень та за певну винагороду.[4, С. 22–24]

Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що ознаками посередницької діяльності у сфері страхування є: 1) підприємницька діяльність як вид господарської діяльності; 2) здійснюється суб'єктами господарювання – юридичними особами і фізичними особами-підприємцями; 3) підпорядковується спеціальному правовому режиму; 4) метою є отримання прибутку суб'єктами господарювання – страховими посередниками; 5) для страхових або перестрахових брокерів є винятковим видом статутної господарської діяльності страхових посередників; 6) це діяльність як за власний рахунок, так і за рахунок страховика; 7) діяльність як від власного, так і від чужого імені; 8) змістом діяльності є надання фінансових послуг і сприяння встановленню правових зв'язків між потенційними страхувальниками та страховиками шляхом здійснення страховими посередниками певних правомірних дій.

Наведені ознаки посередницької діяльності у страхуванні дають можливість визначити поняття такої діяльності: «посередницька діяльність у страхуванні – це комерційна

господарська діяльність суб'єктів господарювання – страхових посередників: страхових та перестрахових брокерів, страхових агентів з надання фінансових послуг, що здійснюється як виключний вид діяльності для страхових та перестрахових брокерів і підпорядковується спеціальному правовому режиму.

Видами посередницької діяльності у страхуванні, виходячи з положень страхового законодавства України, є агентська діяльність страхових агентів і посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів. Наведене в ст. 15 Закону «Про страхування» поняття посередницької діяльності страхових та перестрахових брокерів дозволяє виокремити такі ознаки цієї діяльності: 1) професійна діяльність суб'єктів господарювання; 2) діяльність щодо надання фінансових послуг; 3) спеціальні вимоги щодо здійснення діяльності; отримання свідоцтва щодо внесення страхових та перестрахових брокерів до Єдиного реєстру страхових та перестрахових брокерів; отримання кваліфікаційного сертифікату від уповноваженого органу. Тому можна зробити висновок, що діяльність страхових та перестрахових брокерів у правовому аспекті відповідає ознакам посередництва.

Зауважимо, що під час розгляду юридичної природи агентської діяльності страхових агентів, виходячи з положень українського законодавства, деякі ознаки не відображають суті агентської діяльності у страхуванні як посередницької, такі як: здійснювання діяльності як виключний або основний вид; бути обов'язково суб'єктом господарювання; вимоги щодо спеціального правового режиму, виступати у відносинах від свого імені і за свій рахунок. Так, поняття страхового агента, що міститься в Законі «Про страхування» вказує: страховими агентами можуть бути і фізичні особи, в тому числі й працівники страховика. Навіть якщо розглянути класифікацію страхових агентів – юридичних осіб, то можна зрозуміти, що в таких юридичних осіб агентська діяльність у страхуванні не є виключним або основним видом діяльності. Так, у юридичній літературі наводиться така класифікація страхових агентів – юридичних осіб та фізичних осіб підприємців – за специфікою здійснення ними діяльності: за географічним поширенням: республіканські – Укрпошта, Укрзалізниця, Державний ощадний банк тощо; регіональні – станції технічного обслуговування, пункти перетину державного кордону та ін.; за видом страхування: ті, що надають послуги страховикам, що здійснюють страхування життя; ті, що надають послуги страховикам, що здійснюють страхування інше ніж життя; за участю в процесі страхування: страхові агенти, що сприяють укладанню договорів страхування; страхові агенти, що безпосередньо надають послуги з виконання договору страхування [12].

Також можна зазначити, що страхове законодавство, по-перше, визначає виникнення правовідносин між страховиком і страховим агентом через укладення договору доручення, по-друге, прямо вказує на те, що страховий агент є представником страховика. Але предмет і зміст діяльності страхових агентів у правовому сенсі є все ж таки посередництвом, тобто надання фінансової послуги страховику в укладанні або виконанні страхового договору.

Юридична література висвітлює позиції науковців про те, що договори доручення та агентування породжують відносини представництва. Деякі вчені дотримуються позиції, що посередницька діяльність на відміну від представництва є такою лише тоді, коли вона здійснюється від власного імені [13]. Інші вчені висловлюють протилежні точки зору, що комерційний посередник може діяти за рахунок клієнта як від власного імені, так і від імені клієнта [14]. Водночас В. В. Резнікова слушно зазначає, що «при дослідженні сутності посередництва як правового явища слід, передусім, визначити взаємозв'язок та взаємозалежність таких правових категорій, як «посередництво» та «представництво»; правові інститути посередництва та представництва мають єдиний корінь, як наслідок, можна виділити низку спільних рис» [6, С. 81–91].

Ст. 295 Господарського кодексу України дає визначення комерційного посередництва (агентської діяльності), яка є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє [15]. Це визначення ототожнюється з визначенням комерційного представництва в ч. 1 ст. 243 Цивільного кодексу України [16]. І комерційний агент, і комерційний представник діють від імені, за рахунок, в інтересах суб'єкта, якого вони представляють. Як правильно зазначають О. В. Полтавський та В. В. Резнікова: «виняток (йдеться про агентську діяльність) правила цього не спростовує, а лише свідчить про те, що використана вітчизняним законодавцем конструкція комерційного посередництва невдала, має невідповідність застосованої правової форми щодо змісту» [17].

Висновки. Отже, аналіз юридичної природи посередницької діяльності у сфері страхування дає підстави говорити про те, що її видами є посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів, посередницька діяльність страхових агентів, посередницька діяльність інших суб'єктів господарювання у сфері страхування.

Наведені ознаки посередницької діяльності у сфері страхування дали можливість визначити поняття посередницької діяльності у сфері страхування – це комерційна господарська діяльність суб'єктів господарювання – страхових посередників: страхових та перестрахових брокерів, страхових агентів – з надання фінансових послуг, що здійснюється як виключний (професійний) вид діяльності для страхових та перестрахових брокерів, і підпорядковується спеціальному правовому режиму.

Для більш чіткого відмежування агентської діяльності в сфері страхування як виду посередницької діяльності у сфері страхування від представництва слід внести зміни до ст. 295 Господарського кодексу України і викласти ч. 1 ст. 295 ГК України в такій редакції: «Комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва як від власного імені, так і від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє, або за власний рахунок».

Також внести зміни в ч. 7 ст. 15 Закону «Про страхування» та викласти її в такій редакції: «Страхові агенти – комерційні агенти – фізичні особи підприємці або юридичні особи, які зареєстровані в установленому порядку в уповноваженому органі й виконують частину страхової діяльності страховика, а саме: укладають договори страхування, отримують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань. Страхові агенти можуть діяти як від власного імені, так і від імені страховика в його інтересах за винагороду на підставі агентського договору зі страховиком.

Реалізація вищезазначених пропозицій дозволить певною мірою розкрити юридичну природу посередницької діяльності у сфері страхування.

Список використаних джерел:

1. Річний звіт Національної комісії по регулюванню ринків фінансових послуг за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : - <http://www.dfp.gov.ua/742.html>
2. Яременко Н. В. Еволюція інституту брокерів на світовому ринку страхових послуг / Н. В. Яременко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 2. – С. 286–291.
3. Вінник О. М. Інвестиційне право : навчальний посібник / Вінник О. М. – К. : Юридична думка, 2005. – 568 с.
4. Галагуза Н. Ф. Страховое посредничество: значение, формы, перспективы: дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Галагуза Николай Федосеевич. – М., 2001. – 448 с.

5. Пацурія Н. Б. Страхові правовідносини у сфері страхування: проблеми теорії і практики : монографія / Н. Б. Пацурія. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 501 с.
6. Резнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти) : монографія / Резнікова В. В. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2010. – 706 с.
7. Егоров А. В. Понятие посредничества в гражданском праве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Егоров Андрей Владимирович. – М., 2002. – С. 38–84.
8. Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : монографія / В. А. Васильєва. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. – С. 44–96.
9. Про страхування : Закон України від 21 жовтня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 2 – Ст. 4.
10. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1997. – № 1.
11. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 32. – Ст. 1457.
12. Залетов О. М. Довідник страхового агента : [навчальний посіб.] / Залетов О. М., Мюллер П., Шевченко В. І. – К. : Міжнародна агенція «Bee Zone», 2002. – С. 12–15.
13. Галушина И. Н. Посредничество как гражданско-правовая категория : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Галушина Ирина Николаевна. – Пермь, 2006. – С. 104–110.
14. Щергина Е. А. Коммерческое посредничество: существующие точки зрения на понятие и выделяемые признаки / Е. А. Щергина // Юрист. – 2005. – № 1. – С. 9.
15. Господарський кодекс України : Закон, від 16 січня 2003 р. № 436 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
16. Цивільний кодекс України : Закон, від 16 січня 2003 р. № 435 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
17. Полтавський О. В. До питання про фідучіарний характер договірних представницьких відносин [Електронний ресурс] / О. В. Полтавський // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 788–793. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12povdvp.pdf>.

БЄЛІК І. Б.,
здобувач кафедри адміністративного
права (Інститут права
ім. кн. Володимира Великого
Міжрегіональної Академії
управління персоналом, м. Київ)

УДК 336.221

ПРИНЦИПИ РЕЗИДЕНТСТВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОХОДУ ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена визначенню та аналізу сутності принципів резидентства та визначення джерел доходу, як підстав оподаткування електронної комерції. У статті висвітлено проблемні питання, які існують у сфері оподаткування електронної комерції, та сформульовано висновки щодо вдосконалення

